

“Tarihî Coğrafya” Yayın Değerlendirmesi Üzerine

Osman Gümüüşcü*

Halil İbrahim Gök tarafından, *bilig* dergisinin 71. sayısında “Yayın Değerlendirme/Osman Gümüüşcü (2010) Tarihî Coğrafya, İstanbul: Yeditepe” başlığı ile kaleme alınan ve “garazkâr bir üslupla” hazırlandığı açıkça belli olan yazıdan sonra, yapılan eleştiriye cevap yazmak gereği doğmuştur. Bu sayede hem, eleştiri kültürünün yaygın olmadığı ülkemizde yayın eleştirisi yapacak genç meslektaşlara mütevazı bir örnek vermek, hem de yazarın hoyratça kullandığı ifadelerle “aslında ne demek istediği” gösterilmiş olacaktır. Kaldı ki, bu sözde değerlendirmeye cevap vermek hem şahsım adına, hem de bilim dünyasına karşı olan sorumluluğumun da getirdiği bir zorunluluktur.

Öncelikle, ilk baskısı 2006 yılında yapılan, TÜBA ödülü alan, 2010 yılında ikinci ve 2014 yılında da üçüncü baskısı¹ yapılan “Tarihî Coğrafya” isimli kitabımın kamuoyunca beğenildiği, üniversitelerde çok sayıda ve farklı bölümlerde, lisans, yüksek lisans ve doktora derslerinde kullanıldığını belirterek başlamak yerinde olacaktır. Ama bu geniş kesimce gösterilen teveccühe rağmen, yapılan herhangi bir iş veya çalışma, kitap, tiyatro, film veya ne olursa olsun, herkes tarafından beğenilecek diye bir hususun olmadığını da vurgulamakta fayda vardır. Yapılan bir iş veya eseri elbette beğenmeyenler, eksik bulanlar olacak ve bunlar eksik ve yanlış tarafları “olumsuz da olsa yapıcı bir eleştiri” ile belirterek, eser üretenleri daha iyi ve daha doğruya yönlendireceklerdir. Aksi halde yapılan eleştiri, “üzüm yemek değil bağcıyı dövmek” olacak ve yapılan iş sadece “çamur atmak”tan öteye geçmeyecektir.

Esasen bütün bilimsel çalışmalar, içerisinde doğal olarak eleştiriye barındırmaktadır. Zira, her bilimsel çalışmanın temelinde “eleştirel bakış” zaten olmak zorundadır. Nitekim, eleştiri üzerine hazırlanmış bir yazıda belirtilen; *bilimin hayat damarlarından birinin eleştiri olduğu gerçeği, onu dogmatizmden ayıran*

* Prof. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Uluyazı/Çankırı
ogumuscu@yahoo.com

¹ Bu arada, 2016 yılında kitabın dördüncü baskısı yapılmıştır.

*en önemli özelliğidir. Dogmatizmden farklı olarak eleştiriye açık olan bilim, ancak nitelikli eleştiri ile muhtemel yanlış sonuçların genel kabulüne ve değişmez kurallara dönüşmesine engel olma şansına sahiptir,*² ifadesi durumu çok güzel bir şekilde vurgulamaktadır.

Bilindiği üzere, diğer iş veya çalışmalarda olduğu gibi, bilimsel araştırmalarda da amaç, daha iyiye ve ileriye doğru gitmektir. Yapılan işte bir şekilde eksikler ve yanlışlar ortaya çıktıysa ve bunun da eleştirisi “yapıcı” olmazsa, bilim daha ileriye nasıl gidecektir? Acaba, Türkiye’deki bilimsel seviyenin birçok sahada batılı ülkelerinkine ulaşamamasında bilimsel eleştirinin “yokluğu”, hiç değilse “azlığı” etkili değil midir? Üstelik ülkemizde yapılan bilimsel eleştirilerin “bilimsel eleştiri” olmaktan ziyade “kişisel eleştiri” olduğu gerçeğini de hatırd tutmak gerekecektir. Zira, eleştiri üzerine sarf edilen şu ifadeler; *Türkiye’deki ilmi ve fikri tekamül meselesinin bizatihi kendisinde olduğu gibi, ne yazık ki eleştirisinde de bir takım temel sorunların varlığının bir gerçek olduğu ileri sürülebilir*, durumu ne güzel tebarüz ettirmektedir. Aynı yazıda bu konuya devamla, şu tespitler de yapılmıştır: *Bu sorunların başında eleştiri kültürünün ruhunu ve özünü kaybetmiş olması geliyor tezine kim, hangi gerekçeyle karşı çıkabilir? Aksine yüzeysel bir bakışla bile Türkiye’deki hem ilmi çalışmaların hem de fikri mülahazaların eleştirisinin ya hiç yapıl(a)madığını ya da kişisel veya ideolojik gerekçelerle amacından saptığını görmek mümkün.*³

Öğrencilerime bile her zaman *eleştiri geliştirir* diyen bir hoca ve eleştiriye tutulan bu kitabın önsözünde, sayfa XV’te aynen aşağıdaki ifadeleri kullanan bir araştırmacı olarak, eleştiriye açık olduğumuz daha kitabın ilk baskısında belirtilmişti. İlk baskısının (2006) önsözünde kullanılan bu ifadeler, ikinci baskıda da (2010) aynen muhafaza edilerek bir kez daha, şöyle vurgulanmıştır:

Şimdiye kadar ülkemizde tarihî coğrafya adını kullanan bazı bilim adamları çeşitli yayımlar yapmışlarsa da, Türkiye’de bu haliyle tarihî coğrafya adı altında bir kitap henüz basılmamıştır. Dolayısıyla elinizdeki kitap, bu ‘format’ ile Türkiye’de ‘ilk’ defa çıkmaktadır. Bu haliyle Türkiye’de ilk, yani bir bakıma işin acemisi olan bu kitabın yanlış ve eksikleri sonraki baskılarda düzeltilecek olup okuyucudan gelen bütün eleştiriler bu açıdan bizim için son derece kıymetlidir.

² Haldun Eroğlu. 2015. “Eleştirinin Eleştirisi”, Türk Yurdu, Sayı 333, s. 18-20.

³ Haldun Eroğlu. 2015. “Eleştirinin Eleştirisi”, Türk Yurdu, Sayı 333, s. 18-20.

Yine önsözde, sayfa XIV’te verdiğimiz Ŗu açıklama, sanki böyle Ŗeyleri önceden görmüŖ olduğumu göstererek, beni haklı çıkarmaktadır:

Böyle bir çalıŖmayı yaparken, kesinlikle hiç kimseyi eleŖtirmek veya suçlamak istemiyoruz. Ama, ne yazık ki ölkemizde en kolay yapılan iŖlerden birisinin, yapılan bir iŖin eleŖtirilmesi, hem de kendisi hiçbir Ŗey yapmadığı halde yapanların eleŖtirilmesi olduğunu hatırlatarak, bu konuda bir Amerikan deyimini belirtmeden geçmek istemiyoruz “easier said than done/söylemek yapmaktan kolaydır”.

Ŗimdi, bütün bu açıklamalarıma rağmen, yazarın tüm bunları görmezden gelerek neden garazkâr olduğunu, sadece bu kitaptaki bilgi ve ifadelerden hareketle gösterelim. Öncelikle yazarın “GiriŖ bölümünün uzunluğu ve sayfa miktarı bakımından dengeli olmadığına” dair eleŖtirisine bakmakta fayda vardır: Yöneltilen eleŖtiride sadece sayfa sayıları verilerek nicelik açısından bir değerlendirme yapılmıŖtır. Bu tür bir değerlendirmenin bilimsel olarak kabul edilebilmesi için kitapların sayfa sayılarının belli standartlara bağlandığına dair bilimsel bir argümanın eleŖtiren tarafından ortaya konulması gerekmez mi? O halde soruyorum; bir kitabın giriŖ bölümü kaç sayfa olmalıdır? ya da, kitapların giriŖ bölümü uzun olmaz diye bir kural mı vardır? Üstelik sonuç itibariyle bu çalıŖma bir “tez” veya “rapor” değildir. Hazırlanan eser, bu konuda “Türkiye’de ilk” defa yazılan bir kitaptır ve bütün bölümleri “varmak istediğimiz hedef” doğrultusunda kaleme alınmıŖtır. Hedefimizin ne olduğu çeŖitli yerlerde birkaç defa vurgulanarak belirtilmesine rağmen, yazarın anla(ya)madığı görölmektedir. Zira, yukarıda da belirtildiği gibi, kitapta “tarihî coğrafya”nın ölkemizde yeni bir saha olması nedeniyle iyi bilinmediği ve hatta çoğunlukla “coğrafya tarihi” ile karıŖtırıldıđı birkaç defa vurgulanmıŖtır. Bu sıkıntının temel sebebinin de ölkemizde “coğrafya”nın tam olarak bilinmediği, bilinenlerin ise bazı eksikler ve yanlışlıklar içerdigi ifade edilmiŖtir. Dolayısıyla bu noktadan hareketle öncelikle, söz konusu durumun neden ve nasıl ortaya çıktığı ele alınarak kendi gözlem ve araŖtırmalarımız ışığında serdedilmiŖtir.

Bu açıklamalara rağmen, yazar bölümlerin orantısız olduğunu ve bunun kendisini sıkıtiğını ifade etmektedir. Sıkıcılık ifadesinin son derece kişisel bir değerlendirme olduğu ve bu konuda başka bir kanıt gösteril(e)memesi dikkat çekicidir. Tarihî coğrafyanın interdisipliner yapısı coğrafya baŖta olmak üzere başka disiplinlerin jargonlarını içermesini gerektirir. Bu tür eserler üzerine metin analizi ya da kritiği yapacak kişilerin, dil konusunda en azından o alanın

başka eserlerinden örnek ifadeler vererek, karşılaştırma yapması ve bir teste tabi tutması daha bilimsel bir yol olacaktır. Şu halde eserimizde birçok defa belirttiğimiz üzere disiplinler arası bir çalışma olan tarihî coğrafyayı doğru anlamak için öncelikle ilgili disiplinleri okuyucunun bilmesi zorunludur. Disiplinler arası bir saha olduğu halde, coğrafyanın “geçmişteki mekana uygulanması” olan tarihî coğrafyayı iyi anlamak, öncelikle coğrafyanın (çağdaş coğrafyanın) iyi bilinmesini gerektirmektedir. Ama ne yazık ki ülkemizde coğrafyanın durumu ve batıya göre geride olduğu, “genel kabul gören ve birçok coğrafyacı tarafından ifade edilen bir gerçektir”. Bu noktada daha ayrıntılı açıklamalara, çeşitli görüşlere ve alan ile ilgili çeşitli tanımlamalara gerek duyulmuştur. Dolayısıyla kitap “tarihî coğrafya” başlığını taşısa da, bahsedilen gerçeklerden dolayı, giriş kısmında ilgili sahalara da yer verilmesini zorunlu kılmıştır.

Tarih ve coğrafya bilmeden tarihî coğrafya kavramını anlamak ve anlatmak mümkün değildir. İfade edildiği gibi ilgili bölümleri çıkarmak her şeyden önce bu kitabı okuyacak olan kişilerin tarih ve coğrafyayı çok iyi bildiği “ön kabulünü” içerir ki, bu da değerlendirme yapan yazara göre mahzurlu (!) bir durumdur. Bu sayede okuyucunun asıl mevzudan uzaklaşmasına ve zihninin dağılmasına neden olacağı iddiasına sahip olan yazar, benim belirttiğim “öncelikle coğrafya biliminden bahsedilecektir” ifadesini kaçırmış (!) görünmektedir. Bir kitabı hazırlarken konunun, bölümlerin ne kadar uzun olacağına tek yazarlı bir kitapta, her şeyden önce ilgili eseri yazacak ilmi yetkinliğe sahip müellifin kendisinin karar vermesinden daha tabii bir durum olmasa gerekir. Kaldı ki, bir eser “ders kitabı” olarak kullanılacaksa, dersi veren öğretim üyesi ilgili kitabın her satırını anlatmakla mükellef değildir. Dersin genel amaçlarına ve süresine uygun bir düzenleme yapma hakkına sahiptir. Dolayısıyla kitap içerisinden kendince önemli gördüğü kısımları özetleyecek, ihtiyacı olanları alacaktır. Bu yönüyle ders kitapları, yönlendirici kaynak niteliğindedir. Daha fazlasını görmek ve öğrenmek isteyen öğrenci kaynak eserin diğer sayfa ve bölümlerini okuyabilir. Bu bir sorundan ziyade öğrencinin ve öğrenmek isteyen diğer bireylerin işini kolaylaştıran bir durum ve bilimsel bir sorumluluk olarak değerlendirilmelidir.

Aslına bakılırsa yazar, aşağıda aynen verilen ve kitabın 13. sayfasındaki son paragrafı anlamış olsaydı bu ve pek çok eleştirisini yazamayacak, daha doğrusu eleştiriye gerek de kalmayacaktı. Bahsedilen paragraf aynen şöyledir:

Ŗu halde, tarihi coğrafya adını taşıyan bu kitapta, öncelikle ilgili kavramlar ve konular açıklanacaktır. Böylece bir taraftan tarihi coğrafyanın ne olup ne olmadığı ele alınırken, diğer taraftan da kamuoyunda var olan yanlışlar ve bilgi eksiklikleri giderilmeye çalışılacaktır. Ülkemizde pek araştırılmamış yeni bir saha olduğu için de, mümkün olduğunca bu alanda ileride olan batılı kitap ve araştırmalardan faydalanılacak; konu, temelde onlar üzerine inşa edilecektir. Bütün bu ifadelerden yanlış yorumlar çıkarılıp, başka şeylerin yapılacağı sanılmamalıdır. Burada yapılmak istenen, coğrafyanın bütünüünün farklı yapılmış bir yorumu olmayacaktır, ama ülkemizde tarihi coğrafyanın ihmal edilmesine, ikinci planda kalmasına karşı bir vurgu yapılacaktır. Bahsedilen vurgu yapılırken de, tarihi coğrafyanın daha iyi anlaşılması amacıyla öncelikle coğrafya, tarih, paleocoğrafya, ve coğrafya tarihi gibi, doğrudan veya dolaylı olarak tarihi coğrafyayı ilgilendiren konular ile işe başlanacak; kısa ve öz bir şekilde de olsa ilgili ve yakın kavramlar verilmeye çalışılacaktır. Bunlar arasında, özellikle tarihi coğrafya ile karştırılan coğrafya tarihi üzerinde, diğerlerine göre biraz daha fazla durulacak ve ana hatlarıyla da olsa bütün bir coğrafya tarihi incelenecektir.

Yazarın İbn-i Haldun için yazdıklarımızı da hiç anla(ya)madığı ya da, -belki doğrusu bu- paragrafların ve cümlelerin “başını görmezden gelip”, sonlarını da “yok sayarak” niyetini faş ettiğini kaydetmek yerinde olacaktır. Aslına bakılırsa, öncelikle Ortaçağ tarihi çalıştığını belli eden yazarın İbn-i Haldun’un coğrafyacılığını bilmiyor olması nasıl açıklanmalıdır? İlkçağ ve Ortaçağ’da hatta daha sonraları bile, bilim sahasında çalışan, müelliflerin “çok yönlü” olduğu ve birçok disiplin için önemli eserler ürettiğini yazar bilmiyor mu acaba?

Gerçekten de benim İbn-i Haldun için verdiğim örnek, “bilimsel araştırma yaparken kullanılan kaynakların mutlaka sorgulanması ve eleştiri süzgecinden geçirdikten sonra kullanılması gerektiği üzerinedir”. Ŗimdi, hangi bilim adamı bu söylediğimiz hususu yanlış bulabilir? İbn-i Haldun Ortaçağ’da bunu uygulayarak doğru yaptı dediysem, burada yanlış olan nedir? Bilimsel araştırma yöntemleri içerisinde önemli bir yeri olan “kaynakların sorgulanarak kullanımı” hususu, bütün zamanlar için bir metot meselesi olduğuna göre, eskime durumu var mıdır? Acaba “gelişen bilim ve teknolojiye” bağlı olarak demode oldu da benim mi haberim yoktur? Ya da acaba yazar yaptığı bilimsel araştırmalarda kaynaklarını sorgulamadan mı kullanmaktadır? Doğru olan bir husus, sırf Ortaçağ’da söylenince yanlış mı olmaktadır? O zaman İlkçağ’da Eratosten, dünyanın çevresini günümüz ölçümüne çok yakın bulduğu halde

biz bunu kabul etmeyecek miyiz? Görüldüğü gibi, yazarın ifadelerinin tutarlı hiçbir tarafının olmadığı ortadadır. Üstelik yazarın beni itham ettiği “tarihten ders çıkarma” suçlaması ile tutarsızlık ve cahillik zirveye ulaşmaktadır. Tarihten ders çıkarma işinin neresi yanlış? Tarihten ders çıkarılmayacaksa, “tarih tekerrürden ibarettir” sözü doğru çıkmayacak mıdır? Tarihten ders çıkarmak için tarihçi mi olmak lazımdır? Tarihi coğrafyacı olarak tarihten ders çıkarabiliyorsam bu benim başarım değil midir?

Yazarın hep yaptığı cümle veya paragrafların başını görmezden gelip, sonunu yok saydığı ilginç örneklerden biri de şöyledir. Yazar kitabımın 17. sayfasında sarf ettiğim; *Elbette, bu konular aslında ‘Tarihi Coğrafya’ adını taşıyan bir kitabın bahisleri olamaz*, ifadesini gören yazar, nedense hemen arkasındaki şu cümleyi görmezden gelir: *Ama, Türkiye şartlarında coğrafyanın ne durumda olduğu bilinmeden, yapısı itibarıyla ‘evrensel bir bilim’ olan coğrafyanın anlaşılması mümkün değildir. Dolayısıyla burada, öncelikle coğrafyanın Türkiye’deki durumuna bakılacak ve konu hakkında mümkün olduğunca etraflı bilgiler verilmeye çalışılacaktır.* Bu şekilde cümleleri eksik vererek onun üzerinden yorum yapmanın ilmi eleştiri yöntemlerine ve hatta etik kurallarına hiç uygun olmadığını belirtmekte fayda vardır.

Nasil o sonuca vardığı belli olmasa da yazar; *Batıya teslimiyetçi bir zihin dünyası, kendi kültürünü aşağılama, oryantalist bakışa sahip olduğumu*, ifade etmektedir. Öncelikle bu eleştirinin “bilimsel” olmaktan öteye “kişisel” olduğunu tespit etmek gereklidir. Beni tanıyanlar ve çevremdekiler bu zihniyette olup olmadığını çok iyi bilmekle beraber; velev ki oryantalist düşüncede olayım, bu ne yazarı ne de başka bir kimseyi ilgilendirmez. Bu eleştirinin “Neden saçını uzatarak at kuyruğu gibi bağladın? Neden gözünün üstünde kaşın var? tarzındaki eleştirilerden bir farkı var mıdır? Yazdıklarım bilimsel çerçevede doğruysa, hangi ideolojik düşüncede olduğumun ne önemi vardır? Yazar, bu hususları eleştirerek, aslında kendi kafasında, bilinçaltında ne tür düşünceler sakladığını açıkça göstermemiş midir? Üstelik bu hususta, ülkemizden bir örnek çok açıklayıcı olacaktır. Türkiye coğrafyasının en büyük müelliflerinden E. Tümertekin ve N. Özgüç tarafından hazırlanan *Coğrafya Geçmiş, Kavramlar, Coğrafyacılar*⁴ başlıklı kitapta “İslam coğrafyacılığına 43-49. sayfalarda ve Osmanlı coğrafyacılığına da 68-70. sayfalarda olmak üzere, toplamda sadece

⁴ N. Özgüç-E. Tümertekin. 2000. Coğrafya, Geçmiş, Kavramlar, Coğrafyacılar, Çantay Kitabevi, İstanbul.

8 sayfa yer verildiğini yazarın bilmesi imkansızdır. Bu eserde 8 sayfada ele alınan konulara kitabımda tam 76 sayfa yer verdiğime göre, yazarın dediği gibi “oryantalist” düşünceye sahip olmadığımı da bilmesi, anlaması gerekmez mi?

Böylesi ifadeler, belli ki hiç de iyi niyet taşımayan bir tavrın ve düşünce dünyasının tezahürüdür. Zira Ortaçağ sonlarından itibaren Avrupa'nın birçok alanda ön planda olduğu ilgili saha uzmanlarının ortak görüüşüdür. Kaldı ki, coğrafya özelinde ve bilimsel anlamda onların ileride olduğunu ifade etmek etik bir zorunluluktur. Bu hakikatin ifadesi, niçin oryantalist bakış açısı, İslam dünyasını küçümsemek ve kendi kültürünü beğenmemek olsun ki? Bu tarihî hakikati; bütün bilim adamlarının hususiyile de tarih bilimine mensup kişilerin bilmesi gerekir. Ortaçağ sonlarından itibaren batı geride kaldı, Osmanlı ve İslam dünyası öndeydi desek kimi kandıracağız ve bunun kime faydası olacaktır?

Konuya ilişkin ortaya konulanlar bir durum tespitinin yansımasıdır. Zira modern bilimlerin kurumsallaşması batıda gerçekleşmiş ve oradan ülkemize gecikmeli girmiştir. Bu durum coğrafya ve daha birçok disiplin için geçerlidir. Madem biz öndeydik, neden uluslararası bilim camiasında sözü geçen bilim adamlarımız sayıca fazla değildir? Neden uluslararası bilimsel yayınlarda esamimiz okunmamaktadır? Neden Osmanlı'nın son döneminde ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında ve hatta hala batıya yüksek lisans ve doktora yapmaya öğrenciler gönderdik ve gönderiyoruz? Bilim tarihçilerinin ve tarihçilerin kaleme aldığı eserlere şöyle bir bakılır ise durum daha iyi anlaşılacaktır. Aksi bir durum maalesef mümkün görünmemektedir.

Bilindiği üzere her bilim adamı objektif bir bakış açısına sahip olmakla mükelleftir ve bu, modern bilimin temel ilkelerinden biri hatta en başta gelen koşuludur. Hal böyle olunca, bir müellifin eserinde açıkça, *objektif olacağını* ifade etmesi nasıl bir mahzur doğurmaktadır? Hangi araştırmacı, aslında olduğunun/olmak istediğinin tersini yazarak kendisini gülünç duruma düşürmek ister? Tersinden bakarsak yazar şimdiye kadar kaç yazıda müellifin *objektif olmayacağını* ilan eden ifadeler görmüştür.

Yazarın benim, *iddialı olduğumu* eleştirmesi de fazlasıyla zorlamadır. Dahası, eseri hiç anla(ya)madığı ve hatta bilimsel felsefeden de yoksun olduğunu göstermektedir. Zira bilimsel bir araştırma ile bir ürün ortaya koymak, zaten doğal olarak “bizatihi bir iddiadır”. Yani, bilim adamı bir eser vücuda getirirken,

“bu konuyu araştırdım, kuramlarım, kavramlarım, metotlarım, hipotezlerim, kaynaklarım ve ulaştığım sonuçlar gerekçeleriyle beraber şunlar, şunlardır” der. Bunların hepsi de doğru ve yerinde yapılırsa elbette ki ortaya iddialı bir eser ortaya çıkacaktır. Üstelik kaleme aldığımız eser (yabancı dil bilen birçoklarının yaptığı gibi) bir çeviri eser değildir ki, bir iddiamız olmasın. Elbette bana ait olan bir eserde iddialarımı, tezlerimi ortaya koyacak ve bunu kanıtlamaya çalışacağım... Bu noktada, bilimsel bir problemi ortaya koyamayan ve buna çeşitli çözüm önerileri sunmayan/sunamayan kişi nasıl bilim yapacak ve bu kişi nasıl bilim adamı olacaktır? Durum tespitini İlkçağ filozofları yapıyorlardı, şimdi XXI. yüzyılda bizler hala bilimde durum tespiti yaparak “bilimcilik, bilim adamlığı” rolü oynarsak ancak ve ancak kendimizi kandırırız. Eğer bilimsel bakış açımızı düzeltmez modern anlamda bilim yapmaya gayret etmez isek [sevmesek de istemesek de hatta üstün olduğunu ifade etmekten kaçınırsak da] batı üstün olmaya ve biz de hayal aleminde dolaşmaya devam ederiz.

Yazar, Nitekim yazar, görüşlerini ağırlıklı olarak Batılı kaynaklara dayandırır. Bu da gösteriyor ki yazar Ortaçağ İslam dünyasındaki ilmi eserlerin dili olan Arapça'ya vakıf değildir, ifadeleri ile benim Arapça'ya vakıf olmadığımı söyleyerek, aslında kendisinin Arapça bildiğini mi vurgulamak istemektedir. Bu ifade için öncelikle, coğrafya tarihinde değil ama tarihî coğrafyada sadece Batılı kaynaklara dayandığımı ve sadece onlara itibar ettiğimi ayrıca belirtmek isterim. Çünkü tarihî coğrafya, kitabımda uzun uzun anlattığım gibi, XVIII. yüzyıl başlarında Batı'da ortaya çıkmış ve o zamandan günümüze kadar da bu sahadaki üstünlük Batı'da kalmıştır. Dünyada tarihî coğrafya literatürüne şöyle bir göz atmak bile bunu görmeye yeterlidir. Şimdi gerçek bu iken, ben neden bu sahada geri olan İslam ülkeleri veya başka bir literatüre bakmalıyım. Acaba yazar, Ortaçağ alimlerinin eserlerini hazırlarken, daha evvel hazırlanmış ve sahasında ileriye gitmiş eserler, yani kendilerinden önceki Eski Yunan, Çin, Hint ve İran dahil ulaşılabildikleri başka dillerdeki eserlerden faydalandıkları gerçeğini bilmemekte midir? O zaman Ortaçağ İslam alimleri “neden Batı literatürüne bakmadı” diye sormak ne kadar abes ise, tarihî coğrafya için de durum aynıdır. Yazar bildiği halde bunları söylüyorsa bunu nasıl izah etmek gerekir?

Üstelik ülkemiz şartlarında Ortaçağ tarihi alanında çalışan bir araştırmacının, “Arapça, Farsça, Latince, Yunanca” kaynak dillerinden birisini bilmeden Ortaçağ tarihi çalışması ne kadar faydalı olabilir? Kitabın 75. sayfasında da

belirttiğimiz gibi; *Şu durumda ve her nedense, bu kısımda göreceğiniz haliyle, yani bütün bir Dünya ve Türklerde coğrafya tarihini, en başından günümüze kadar sürekli bir halde inceleyen (İ. H. Akyol'un vefatından sonra basılan 'Umumi Coğrafya, Giriş' isimli kitap kısmen istisnadır) Türkçe yazılmış başka bir eser bulunmamaktadır*, coğrafya tarihi ile yazdıklarım da Türkiye'de ilktir. Coğrafya tarihçisi olmadığım halde, yukarıda belirtilen bir "zorunluluk"tan dolayı hazırladığım bu bölümde, yayımlanmış ve bildiğim dillerde yazılmış eserlerden faydalanmak kadar doğal bir yol yoktur. Ama yine de geri dönüşlerden gördüğümüz kadarıyla, bu bölüm de beğenilmiş ve yapılan çalışmalarda faydalanılmaktadır. Hatta kitabın hiçbir tarafını beğenmeyen yazar bile, iki yerde *Giriş bölümü içerisinde yer alan "Coğrafya Tarihi" başlığını taşıyan kısım, kanaatimizce bütün eksikliğine rağmen bu bölümün en yararlı kısmıdır; Yine de bu kısımda yer alan Ortaçağ'a ait malumat yararlı olmakla birlikte yetersizdir*, ifadeleri ile zımnen bu gerçeği kabul etmek zorunda kalmıştır.

Yazarın kendi çalıştığı konuya da vakıf olmadığını, yazarın hazırladığı metinde, "Öyle anlaşılıyor ki yazarın tahammül etmekte zorlandığı en önemli olgulardan biri, *coğrafyacılı olmayan bilim adamlarının coğrafya tarihi alanına ait eserler üzerinde çalışmasıdır*. Zira bu kimseler yazara göre, coğrafya bilimini derinlemesine bilmemeleri dolayısıyla eksik veya yanlışlıklar yapmaktadırlar", ifadelerinden anlamak mümkündür. Oysa ki bilim tarihinin büyük üstadı, dünyada otorite olan Fuat Sezgin ve düşüncelerini bilseydi bunları yazması imkansızdı. Zira F. Sezgin tam da bu konuyla ilgili olarak kitabımın 73. sayfasında alıntılıdığım gibi, *üstünde çalışılacak ilim dalının muhtevasını bilmek de zorunludur*, demektedir. Şu halde yazarın eğitimi ile hazırladığı yazılara ve faydalandığı kaynaklara bakıldığında hemen hemen hiç coğrafya eseri kullanmadığı/okumadığı görülmektedir. O halde, bir bilim olarak coğrafya ve coğrafya tarihi ile ilgili hiçbir şey görmeden/okumadan "Türk coğrafya tarihi"ni nasıl öğrenmiştir? Sezgin tarafından da ifade edildiği gibi, coğrafya öğrenmeden, coğrafya biliminin muhtevasını bilmeden coğrafya tarihi yapılabilir mi?

Yazar, kendisinin mensup olduğu bilim dalında eksik ve yanlışlıkları -ki ülkemizde özellikle sosyal bilimlerde her alanda eksik ve yanlışların varlığı ve batıya göre durumun pek parlak olmadığı ortadadır- hangi sebebe dayandırmaktadır bilinmez ama, benim *coğrafyanın ve coğrafyacıların günümüzde olumsuzluk içinde bulunduğunu ve bunun da sorumlularının*, ısrarlı bir şekilde tekrar ederek, *üniversite hocaları olduğunu* belirtmeme takılmıştır. Şimdi

herhangi bir bilim dalında, bilimsel üretim sürecinde paydaş olan unsurların başlıcaları, “bilim adamları/akademisyenler, üniversiteler/araştırma kurumları, öğrenciler/okuyucular, finansmanı sağlayanlar, yayıncılar, hükümet politikaları” olduğuna göre, bir bilim dalında da eksikler, yanlışlar, sorunlar varsa sorumlular bu sayılanlardan biri, birkaçı veya belki de hepsi değilse kimdir? Coğrafya bilimi mensubu biri olarak coğrafya bilimi için bu paydaşlardan en büyük sorumluluk sahibinin akademisyenler olduğunu söylüyorsam ve aynı hususu başka coğrafyacılar da ifade ediyorsa, yazar buraya neden takılmıştır? İzaha muhtaçtır.

Yazar tarafından sarf edilen, *tarihî coğrafya kavramını kesinkes Coğrafya dalının bir alt konusu olarak görmek istemesinden ve bunu ispat gayretinin neticesinden kaynaklanmaktadır ve bu yaklaşım ister istemez bir taassubun izleri olarak yansır ifadeleri ile kitapta sık sık tarihî coğrafyanın *interdisipliner* olduğunu belirtmem neden sıkıntı yaratmıştır bilinmez. Zira, kitabımın 160. sayfasında J. Mitchell'den yaptığım şu alıntı, *tarihî coğrafyacı sonunda ve her zaman olduğu gibi öncelikle bir 'coğrafyacı'dır. Bu nedenle öğrencilerine coğrafya öğretmek onun ilk işidir*, ifadesinin de gösterdiği gibi eğer bu bir saplantı ise bütün dünya bilim camiası aynı saplantı içinde demektir. Çünkü “tarihî coğrafyanın” tarihin mi coğrafyanın mı alt dalı olduğu meselesi zaten tartışılmaya gerek olmayan bir konudur. Bu durumda yazarın meslek taassubu suçlamasının altında ne yatmaktadır? Kitabın çeşitli yerlerinde *interdisipliner* bir saha olduğunu belirtmem, tarihî coğrafyanın, zaten başkalarına da açık olduğunu kabul ettiğimi göstermez de neyi gösterir?*

Yazar hep yaptığı gibi, paleocoğrafya kısmında da sadece görmek istediği cümle ve kelimeleri görerek şu şekilde eleştirmektedir: *Yazarın, Paleocoğrafya'nın Batı'da Jeoloji biliminin bir alt dalı olduğunun kabul edildiğini belirtmesine karşın, kendisinin bunu herhangi bir gerekçe ileri sürmeden Coğrafya'nın bir alt dalı olduğunu kabul ettiğini söylemesi, ön kabulleri olduğunu göstermektedir.* Bu ifadeleri kullanan yazar, ne yazık ki, aynı sayfalarda kullandığım şu tespitlerimi hiç görmez:

(s. 70) *Tartışmalar, bu konuda uzman olan araştırmacılara bırakılarak, konu -şimdilik- coğrafyanın bir alt dalı olarak kabul edilecektir. Hatta, daha da ileri gidilerek -yine şimdilik- yukarıda görüldüğü gibi kronolojik coğrafya tasnifinin en eski parçası olarak gösterilmiştir*, ile bu kısmın son paragrafının son cümlesindeki (s. 71) *Bu yüzden şimdilik, yuka-*

rıdaki tasnife uygun bir şekilde paleocoğrafyanın coğrafyanın bir alt dalı olduğunu ve genellikle insanların ortaya çıkmasından önceki dönemleri araştırdığını kabul ederek konuyu kapatıyoruz. Ama, ileride yapılacak araştırmalar, elbette burada belirtilen fikirlerin az veya çok değişmesine yol açacaktır.

Şimdi, bir konuyu ele alırken, hele de tartışmalı bir konu işlenirken, farklı düşünceleri vererek her açıdan konunun incelenmesi gerektiği düşüncesiyle verdiğimiz fikirler içerisinde, yazarın yaptığı bana aykırı, ters olanları görüp, diğerlerini görmemek hususu nasıl izah edilebilir? Yine, farklı fikirleri gösterdikten sonra, şimdilik kabulümü belirtip, *ileride yapılacak araştırmaların değişikliğe yol açacağını* ifade etmemin, yazar tarafından “ön kabullerim” olması şeklinde yorumlanması açıkça temelsiz bir suçlamadır. İzaha muhtaçtır.

Okul ve ekol kavramları konusunda da kafa karışıklığı içinde olduğum meselesine gelince, bunun için sadece Türk Dil Kurumu, *Büyük Türkçe Sözlük*’te ekol açıklamasına bakılması yeterlidir. Oradaki tanım şöyledir: Bir bilim veya sanat kolunda ayrı nitelik ve özellikleri bulunan yöntem veya akım, *okul*.⁵ TDK tarafından yapılan bu tariften sonra, acaba başka bir söz söylemeye gerek var mıdır?

Yazarın imla hataları ile ilgili eleştirisi şüphesiz her çalışmada olması muhtemel şekilde dair bir husustur ve çalışmanın niteliğine hanel getirecek bir durum arz etmez. Hele bir eleştiri yazısının ana konuları arasında asla yer almaz.

Sonuç olarak, öncelikle “bilimsel eleştiri” yapabilmek, eleştiri üzerine hazırlanan bir yazının da haklı olarak vurguladığı gibi, *konuda vukufiyet, aslında bu husus içerisinde kalsa da kaynaklar, kavramlar, kuramlar ve yöntemlerde derin bir bilgi ve kavrayışı gerektirir*.⁶ Yazarın tarihi coğrafya hakkında bırakın bir eserinin varlığını, kaç tane eser okuduğunu bile sormak hakkımdır. Çünkü “tarihî coğrafya” kitabını eleştirmek/değerlendirmek için kaleme aldığı uzun yazıda, “tarihî coğrafya” hakkında bir tek eleştiri yap(a)mamış, tuhaf bir şekilde kitabın giriş kısmındaki “coğrafya tarihi” kısmına takılmıştır. Dolayısıyla yazarın kaleme aldıklarından hareketle, bu konuda hiçbir şey okumadığını ve kitabımı da anla(ya)madığını görmemek imkansızdır. Hatta kendi ifade-

⁵ [http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&carama=kelime&guid=TDK.GTS.5562f48a7e9092.96063050,\(01.06.2015\).](http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&carama=kelime&guid=TDK.GTS.5562f48a7e9092.96063050,(01.06.2015).)

⁶ Haldun Eroğlu. 2015. “Eleştirinin Eleştirisi”, Türk Yurdu, Sayı 333, s. 18-20.

lerinden Kırıkkale Üniversitesi'nde verdiği "tarihî coğrafya" dersinde, aslında "coğrafya tarihi" vererek, önce öğrencilerine, sonra da ülkeye haksızlık yaptığı- nı ve ayrıca öğrencilerinin zamanlarını çaldığı sonucunu da çıkarmak üzüntü vericidir. Halbuki yukarıda belirtildiği ve -yazar eleştirse de- tarihî coğrafya ile coğrafya tarihinin farklı sahalar olduğunu açık bir biçimde vurgulamak amacıyla -yazara göre- uzun tuttuğum giriş kısmı, esasen bu tür yanlışlıklar yapılmasın diye hazırlanarak kitaba dahil edilmişti.

Yazar tüm bu hususları anla(ya)madığı halde, kendisine iş edinerek yayın değerlendirmesi yapmaya kalkmış ve işini çok iyi yaptığını düşünerek kitabımın üzerinde "olması gereken" ismi bile vermiştir. Yazarın "kitabın adı, *Tarihî Coğrafya* yerine, *Coğrafya ve Tarihî Coğrafya Üzerine Düşünceler* olmalıydı", düşüncesini kendisine saklayarak, "Tarihî Coğrafya" kitabımın girişinin sadece bir kısmı olan "Coğrafya Tarihi" için yapmaya çalıştığı eleştiri yazısı için daha doğru bir isim vermesi gerektiğini belirtmek faydalı olacaktır.

Yukarıda verilen tüm cevaplardan görülebileceği gibi, yazar iyi niyetli davranmamış, bilinç altında yatan hedefine ulaşmak için kaçak güreşerek, maksadının üzüm yemek değil, bağcıyı dövme olduğunu göstermiştir. Yine H. Eroğlu'nun vurguladığı şu tespit, yazarın aslında ne yaptığını dikkat çekici bir biçimde vurgulamaktadır: *Her ne sebeple ve her ne şekilde olursa olsun eleştirinin, amacının dışında kişisel çıkarlara, kavgalara ve hesaplara alet edilmemesi ve öznenin yazar değil yazılan olması gerektiği ortak kabul olmalı*?⁷

Bu söylenenlerin hepsi bir tarafa, yazarın boyunu aşarak, çamur atmada sınır tanımaz bir şekilde TÜBA'ya da dil uzatmaya kalkması, ne yazık ki BİLİG dergisi gibi nitelikli bir yayın organının seviyesinin nerelere geldiğini göstermesi bakımından da manidardır. Eleştiri yazılarının akademik camiada tarafsız ve bilimsel ölçüler çerçevesinde incelenmesi sonradan doğacak insani, ahlaki ve hukuki problemleri önleme adına son derece titizlikle yapılması gereken bir iştir. Zira, olması gerektiği gibi, bir dergide veya kitapta çıkan her yazı öncelikle müellif sonra da editörün sorumluluğundadır. Dolayısıyla dergi editörünün ve eğer yazı hakemlik sürecinden geçtiyse, hakemlerin de bu kişisel eleştiri yüklü yazının kamuoyuna duyurulması sürecinde yanlışları ve sorumlulukları vardır.

⁷ Haldun Eroğlu. 2015. "Eleştirinin Eleştirisi", Türk Yurdu, Sayı 333, s. 18-20.

Yazar tarafından ifade edilen “terzi ve elbise” örneğini hatırlatarak, yazarın hiçbir bilgisi bulunmadığı açıkça belli olan bir sahadaki “tarihî coğrafya” kitabına “bilimsel eleştiri yapabilmesi” için öncelikle bu alana dair bilimsel yeterliliği tartışmalıdır. Bilmediği halde eleştirmeye kalkması, tamamen kişiselleştirerek, çarpıtarak, cümlelerin başını ve sonunu görmezden gelerek bir eleştiri yapmasından da anlaşılmaktadır. Şu durumda yazarın, kaleme aldığı kitabı, yani “tarihî coğrafya” kitabımı hiç anla(ya)madığı ortaya çıkmaktadır. Ama yine yazar bilmelidir ki *Güneş balçıkla sıvanmaz* ve onun gibilerin attığı çamur sadece iz bırakır, güneşini kapatamaz.

Son olarak bu eleştirinin, piyasada satılan ve ticari değeri olan bir ürünü karalamak ve bir üniversite hocasını itibarsızlaştırmak açısından hukuki olarak incelenmesi gerekli olduğunu belirtmekte fayda vardır. Bu noktada eleştiriyi yazan ve yayımlayanların, bırakın bilim camiasını, kişisel haklar ve piyasa şartları üzerinde olumsuz etki bırakacak bu davranışını hukuk önünde açıklayabilecekler midir?